

C som i kritik

Kritiska perspektiv inom text- och diskursstudier

Charlotta Seiler Brylla, Gustav Westberg & Daniel Wojahn

Abstract

This article deals with the concept of *critique* by discussing and tracing theoretical definitions and epistemological implications of critique within three influential fields of discourse studies: *Critical Linguistics*, *Critical Discourse Studies* and *Discourse Linguistics* (*Diskurslingvistik*). The intention of the article stems from an observation regarding how discourse studies – at least in a Swedish context – tend to align with a critical perspective, yet without explicating it. Consequently, the article examines the following questions: What does it mean to conduct critical studies as a linguist? What traditions and theoretical contexts are the understandings of critique anchored in? What critical traditions have inspired discourse studies in Sweden? Drawing on the conceptual conflict between postmodern notions of knowledge on the one hand and populist and post-truth views on the other, the article concludes by arguing for the contemporary importance of linguistic critique.

Keywords: critique, critical linguistics, critical discourse analysis, discourse linguistics, discourse studies in Sweden

Kritiska text- och diskursstudier har sedan tidigt 1990-tal bedrivits av språkvetare i Sverige och traditionen lever än idag. Internationellt har kritiska ansatser inom språkforskningen utvecklats sedan 1970-talet, samtidigt som många av de teorier och traditioner som språkvetare lutar sig mot för att motivera en kritisk forskargärning går längre tillbaka. Begreppet *kritik* har i språkforskningen fyllts med en rad olika innebörder och vårt syfte med denna artikel är att reda ut hur dessa definitioner av *kritik* ser ut och vilka tanketraditioner de grundar sig på. Vi härleder betydelsen av *kritik* i Critical Linguistics (CL), Critical Discourse Studies (CDS) samt Diskurslingvistik (DL), tre centrala fält som präglat kritiska text- och diskursstudier. Vi adresserar frågor av typen: Vad innebär det att som språkvetare inta en kritisk forskarposition? Vilka vetenskapliga traditioner och forskningssammanhang grundar sig förståelsen av kritik på? Därutöver redogör vi för vilka kritiska traditioner som har kommit att inspirera den svenska text- och diskursana-

lysen. Avslutningsvis diskuterar vi relevansen av att bedriva kritiska text- och diskursstudier idag.

Vårt syfte är således huvudsakligen vetenskapshistoriskt: vi ger en överblick över hur begreppet *kritik* har förankrats teoretiskt inom språkforskningen. En anledning till att vi väljer att koncentrera oss på en teoriinriktad utredning av kritikbegreppet – och inte en utredning av ställda forskningsfrågor, analysmetoder, beforskade material och resultat – är att det i många svenska analyser antas ett kritiskt perspektiv utan att perspektivet explicit definieras. I linje med Blommaert (2007:21) vill vi med artikeln poängtera att det går att vara kritisk på olika sätt, och att den kritiska diskursanalysen är *ett* bland flera sätt att vara kritisk på. Det är alltså i första hand en begreppshistorisk utredning vi sysselsätter oss med, snarare än en forskningsöversikt.

Från kritisk lingvistik till kritiska diskursstudier

De olika kritiska ansatserna inom det text- och diskursanalytiska fältet delar antagandet om att det finns täta samband mellan språkliga och sociala strukturer. En utgångspunkt är att språk ses som social praktik och att kontexten bedöms vara relevant att inkludera i analyserna (t.ex. Fowler & Kress 1979:185–196, Fairclough & Wodak 1997:258). Text- och diskursforskare som arbetar med kritiska ansatser brukar utgå från en konstruktivistisk syn på språk, där språk antas vara format av samhälleliga förhållanden, samtidigt som språk antas forma de samhälleliga förhållandena. Språk uppfattas därmed utgöra en viktig faktor för att skapa, men också transformera (Hornscheidt 2012), mellanmänniska relationer och samhälleliga normer. *Text* förstås i detta sammanhang som allt som bär mening i en bestämd situation med början och slut, temporalt och spatialt avgränsad från andra meningsbärande enheter. Med *diskurs* menas sammanflätade utsagor kring ett visst tema situerat i ett visst socialt fält.

Den kritiska textanalysens sociala engagemang bottnar i 1970-talets politiska rörelser, och vetenskapligt emanerar den från klassisk retorik, text- och sociolingvistik, pragmatik och annan tillämpad språkvetenskap (Fairclough 2003, Blommaert 2007, Wodak 2007, 2011). Redan under 1930-talet formuleras tankar av de ryska litteraturteoretikerna Bakhtin och Vološinov som senare blev grundläggande för den kritiska textanalysen (Helsloot 1995). Särskilt deras antagande om att språk inte går att skilja från sociala och ideologiska processer präglar det kritiskt text- och diskursanalytiska fältet än idag. En av de första som anlade ett uttalat kritiskt perspektiv inom språkforskningen var den franska filosofen och diskursanalytikern Pêcheux.

De koncept som han formulerar i *Language, semantics and ideology* (1982 [1975]) grundar sig framför allt på Althusserns marxistiska ideologiteori (se Althusser 1976, jfr Winther Jørgensen & Philips 2000:21–22). Pêcheux utvecklade konkreta verktyg för kritisk analys, som dock inte fick något större genomslag inom den angloamerikanska och skandinaviska text- och diskursforskningen.¹ En tradition som däremot har fått stor betydelse är *Critical Linguistics*, vars utveckling och framväxt vi beskriver i nästa avsnitt.

Kritisk lingvistik – ett nytt sätt att analysera språk

Själva benämningen *Critical Linguistics* användes för första gången i slutet på 1970-talet. Begreppet introducerades i rubriken till det avslutande kapitlet i boken *Language and control* (Fowler, Hodge, Kress & Trew 1979). Författarna var alla verksamma vid University of East Anglia i Norwich och intresserade sig för språkets aktiva och påverkande roll i sociala och politiska praktiker. Precis som nutida kritiska diskursstudier såg de språk som både del och resultat av sociala processer. I bokens slutkapitel ifrågasätter Fowler och Kress (1979:186) lingvistisk forskning som enbart koncentrerar sig på en analys av inomspråkliga fenomen och som utgår ifrån att 'uttryck' och 'innehåll' kan skiljas från varandra. Deras utgångspunkt är den motsatta: varje lingvistisk detalj bär på specifik betydelse och språkformernas betydelser måste härledas ur de funktioner de fyller i sociala processer. Kritiska lingvister anser att språkliga yttranden alltid är resultat av medvetna eller omedvetna val mellan olika lingvistiska alternativ. Två exempel på detta, som analyseras utförligt i *Language and control*, är valet mellan aktiva eller passiva formuleringar och valet mellan verbfras eller nominalisering. En ofta refererad undersökning är Trews (1979) studie av brittiska tidningars rapportering om en demonstration där beväpnade poliser dödade obeväpnade demonstranter. Analysen visar hur bruket av passiva verb leder till att poliser osynliggörs som aktörer samt att kausala samband i händelseförloppet förblir otydliga. Med substantiv som *rioting* och *loss of life* skapas dessutom en hög abstraktionsnivå som i likhet med passiverna döljer polisernas agerande. Olika uttrycksmöjligheter bär på olika betydelser – de synliggör eller osynliggör aktörer – och antas därmed fylla olika kommunikativa behov. Ett grundläggande antagande inom den kritiska lingvistikens är alltså att språkliga yttranden aldrig är godtyckliga eller slumpmässiga.

¹ Se Helsloot och Hak (2007) samt Fairclough (1992) och Mills (2004) för en överblick över Pêcheux betydelse för diskursanalysen.

I sitt antagande om att språk, även grammatiska strukturer, måste beskrivas och förstås i ljuset av språkets sociala funktion inspirerades de kritiska lingvisterna av Hallidays systemisk-funktionella lingvistik. Med sina analyser ville de visa att även grammatiska konventioner är relaterade till och formade av de sociala och personliga behov människor har. Eftersom människor lär sig språk i social interaktion, och eftersom språk används för att fylla sociala och kommunikativa behov, antas språkstrukturen vara formad i samspel med de samhälleliga strukturer inom vilka språket används (t.ex. Fowler & Kress 1979:187–188).²

Mot bakgrund av denna språksyn ställer kritiska lingvister inte enbart den deskriptiva forskningsfrågan ”Vad?”, utan även frågorna ”Hur?” och ”Varför?”. Fowler (1987:69) sammanfattar det på följande sätt: ”How things are said is as significant as what things are said”. Kress (1983) kommenterar i sin tur behovet av att även ställa varför-frågor:

At each point in the text choices are available to the speaker/writer [...] Why was this form chosen, rather than one of the other available ones? Why was this linguistic process applied and not these other possible ones? (Kress 1983:125)

Eftersom språkliga val antas vara socialt motiverade, antas social kontext vara nödvändigt att inkludera i analysarbetet för att besvara varför-frågor. I boken *Language as ideology* – som publicerades nästan samtidigt som *Language and control* – betonar Kress och Hodge (1979) inte bara att språk och samhälle måste studeras i relation till varandra, utan även att ideologier medieras språkligt. Fowler (1991:66) uttrycker det som att varje språkligt val görs ”from a specific ideological point of view”, och därför aldrig är neutralt eller kontextlöst.

Kritiska lingvister fann också metodisk inspiration i den systemisk-funktionella lingvistikens. Det syns såväl i hur Hallidays transitivitetanalys av processer och processdeltagare används som i val av metoder för analys av kausalitet. Med utgångspunkt i antagandet om det täta sambandet mellan språk och samhälle, motiveras textanalys som ett centralt och effektivt verktyg för *kritisk* analys av ideologiska processer. Vad CL lägger i kritikbegreppet reder vi ut i nästföljande avsnitt.

² Halliday (1970) och (1973) är centrala referenser i de tidiga CL-publikationerna. Hallidays systemisk-funktionella grammatikmodell finns utförligt beskriven i Halliday och Matthiessen (2014). Se Matthiessen (2012) för en överblick över den systemisk-funktionella lingvistikens betydelse för kritiska ansatser inom språkforskningen.

Betydelsen av kritik i kritisk lingvistik

Kritiska lingvister lägger flera innebörder i kritikbegreppet, och i samband med lanseringen av CL pekar Fowler och Kress (1979) ut två huvudsakliga betydelser:

The need then is for a linguistics which is critical, which is aware of the assumptions on which it is based and prepared to reflect critically about the underlying causes of the phenomena it studies, and the nature of the society whose language it is. (Fowler & Kress 1979:186)

Enligt Fowler och Kress innebär kritik alltså att dels reflektera över lingvistikens och den egna ansatsens grundantaganden, dels att kritiskt granska och belysa relationerna mellan språkbruk och samhälleliga förhållanden. Detta granskande av samband beskriver Fairclough, som senare blev en centralgestalt inom den kritiska diskursanalysen, som "making visible the interconnectedness of things" (1985:747). En annan återkommande formulering är att CL-analyser ses som en "activity of unveiling" (Fowler & Kress 1979:196). Eftersom kritiska lingvister utgår från att samhälleliga ideologier konstrueras språkligt, anses textanalyser kunna bidra till att synliggöra, eller avtäcka, implicita ideologiska strukturer, som därmed också blir möjliga att ifrågasätta och förändra (Fowler 1991:232). Ideologier antas vara subtila, som "invisible and bodiless thoughts" (Kress & Hodge 1979:13), och med hjälp av språkvetenskapliga metoder kan (och bör) en kritisk lingvist göra dessa greppbara. Därmed kan forskaren formulera en språkligt förankrad samhällskritik. Denna kritik ska enligt de kritiska lingvisterna inte rikta sig mot språket i sig eller mot enstaka språkbrukare, utan mot samhällsstrukturer som, enligt CL-forskarna, upprätthåller social ojämlikhet:

[The resistance which CL offers] is a critique of the structures and goals of a society which has impregnated its language with social meanings many of which we regard as negative, dehumanizing and restrictive in their effects. (Fowler & Kress 1979:196)

I slutet på 1970-talet och under 80-talet koncentrerade sig kritiska lingvister framför allt på analys av klassrelaterade maktrelationer, och Marx nämns som viktig inspirationskälla (t.ex. Hodge & Kress 1979:Preface). Som analysmaterial valdes oftast presstexter, i regel tidningsartiklar publicerade i stora brittiska tidningar (se t.ex. Hodge 1979, Trew 1979, Fowler 1991). Detta empiriska fokus motiverades med att media har en inflytelserik och privilegierad position i det sociala och ekonomiska systemet. Media anses bidra till

att samhälleliga auktoriteter och sociala normer konstrueras och upprätthålls. Att språk är såväl medias verktyg som produkt gjorde media till ett särskilt intressant studieobjekt för de kritiska lingvisterna (Fowler 1987:68).

Många CL-forskare betonar att deras arbete inte enbart riktar sig till andra språkvetare, utan även till en bred offentlighet (Hodge & Kress 1979:14, Fowler & Kress 1979:196, Fowler 1991:66). CL har på så vis en uttalat emancipatorisk ansats och strävar efter att utbilda och träna intresserade personer utan avancerad lingvistisk kompetens att på egen hand granska och avtäckta texters implicita innebörder (Fowler 1991:42). Det egna språkvetenskapliga arbetet blir därmed inte bara akademiskt, utan även socialt, politiskt och personligt (Fowler 1991:231).

Epistemologiskt vänder sig CL på så vis mot 1970- och 80-talets universella och strukturalistiska lingvistiktraditioner som inte visade intresse för det sociala, kontextuella och fallspecifika. Den kritiska lingvistikens ansatser var vid denna tid provocerande för många språkvetare, och CL-publicationer ledde till debatt om vad som egentligen utgör lingvistikens kunskapsintresse (jfr frågorna "Vad?", "Hur?" och "Varför?"). Som tidigare nämnts formulerade CL ett betydligt vidare och mer samhällstillvänt kunskapsintresse – framför allt med intresse för klass och rasism (Fowler m.fl. 1979, Kress & Hodge 1979) – än vad som var brukligt inom den strukturalistiskt och deskriptivt orienterade lingvistikens, men även i relation till den kvantitativt inriktade sociolingvistikens. Som ett led i detta samhällstillvända kunskapsintresse argumenterade kritiska lingvister redan tidigt för betydelsen av interdisciplinära ansatser (jfr Wodak 2011:53), vilket också utmanade den lingvistiska disciplinens självförståelse.³

Idag positionerar sig forskare inte som kritiska lingvister i lika hög utsträckning som innan millennieskiftet. De språkvetenskapliga kunskapsintressena har i stället utvecklats och orienterats mot diskurser och forskningsfältet *Critical Discourse Analysis* (CDA) har i princip avlöst CL, åtminstone inom den engelskspråkliga forskningsgemenskapen. Boken *Language and control* från 1979 beskrivs fortfarande som grundläggande.

Kritiska diskursstudier – ett vidgat fokus

Critical Linguistics utvecklas till Critical Discourse Analysis – kritisk diskursanalys – i början av 1990-talet. Startskottet för denna utveckling brukar dateras till ett symposium i Amsterdam 1991, där Ruth Wodak, Teun van

³ Som svenska exempel på CL-inspirerade studier kan Boréus (1994) och Ledin (1994, 1995) nämnas.

Dijk, Norman Fairclough, Gunther Kress och Theo van Leeuwen deltog. Vid symposiet diskuterade deltagarna, som ofta beskrivs som CDA:s förgrundsgestalter, vad som förenar CDA, men även fältets teoretiska och metodologiska heterogenitet. Som forskningstradition har CDA utvecklats och förändrats sedan 1990-talet, och för att betona att fältet snarast är ett teoretiskt och metodiskt konglomerat används numer benämningen *Critical Discourse Studies* (van Dijk 2013, Wodak & Meyer 2016).⁴

Den mest iögonfallande utvecklingen från CL till CDS handlar om att *lingvistik* ersatts med begreppet *diskurs*. Inom CDS härleds detta begrepp vanligtvis till Foucaults (t.ex. 2011a [1969]) förståelse av diskurs som *socialt konstruerad och språkligt artikulerad kunskap om någon aspekt av verkligheten*. Olika CDS-orienterade forskare tillämpar, utvidgar och preciserar denna grunddefinition på olika sätt. Fairclough och Wodak (1997) formulerar en ofta citerad definition, där relationen mellan diskurs och 'verklighet' understryks:

CDA sees discourse – language use in speech and writing – as a form of 'social practice'. Describing discourse as social practice implies a dialectical relationship between a particular discursive event and the situation(s), institutions(s) and social structure(s) which frame it: the discursive event is shaped by them, but it also shapes them. (Fairclough & Wodak 1997:258)

Utifrån detta perspektiv förstås alltså diskurs som en social och kommunikativ praktik som står i ett dialektiskt förhållande till situationella och institutionella kontexter samt sociala (makt)strukturer. Diskursbegreppet erbjuder på så vis ett teoretiskt mer nyanserat sätt att begrippliggöra makt som något relationellt och förhandlat, snarare än som statiska och inneboende egenskaper som kommuniceras via språk. Diskursbegreppet tydliggör att språk inte bara är ett medel för kommunikation, utan snarare ett system av praktiker som sätter upp ramarna för vårt tänkande.

Även CDS drar en skiljelinje mellan kritiska och icke-kritiska (deskriptiva) diskursanalyser. Bland annat Fairclough (1992) och Wodak och Meyer (2016) menar att kritiska analyser inte enbart syftar till att beskriva diskursiva praktiker, utan även till att förklara hur diskurser skapas genom maktrelationer och ideologier samt hur de påverkar sociala identiteter, relationer, kunskapssystem och kollektiva världsuppfattningar.

⁴ I fortsättningen använder vi *CDS* i denna text, även när vi refererar forskare som själva använder akronymen *CDA*.

Van Dijk (1993:250) betonar att CDS riktar ett specifikt intresse mot dominansrelationer och makt som kommer uppifrån, snarare än underifrån-makt och motståndsrelationer. Detta perspektiv präglar CDS som forskningsfält där forskningsfrågor ofta handlar om hur diskriminering och förtryck utövas diskursivt av potentiellt maktfulla aktörer och texter (jfr CL:s intresse för maktfulla medieaktörer). På en generell nivå går det att karaktärisera CDS-forskare som intresserade av hur särskilt rasism, antisemitism och nationalism (t.ex. Wodak m.fl. 1999, Reisigl & Wodak 2001) men även sexism (t.ex. Mills 2008), populism (t.ex. Reisigl & Januschek 2015, Stavarakakis m.fl. 2017) och nyliberalism samt kapitalism (t.ex. Fairclough 1993, Ledin & Machin 2017) reproduceras i framför allt massmedietexter, men även i politiska texter, styrdokument (t.ex. för universitet) och i reklam. Utvecklingen från CL till CDS inbegriper alltså en vidgning i fråga om vilka sociala relationer som kritiseras. Under stora delar av 1990-talet låg fokus i huvudsak på skriftspråklig reproduktion av diskurser, men sedan 00-talet har multimodala analyser fått ett allt större genomslag inom CDS. Det multimodala antagandet bygger på att diskurser är förhållandevis oberoende av och samtidigt överordnade genre, modalitet och design (jfr Kress & van Leeuwen 2001:5).

CDS:s metodiska heterogenitet återspeglas i viss mån av förgrundsgestaltarnas teoretiska och språkvetenskapliga hemvister. I likhet med CL har CDS hämtat stor inspiration från systemisk-funktionell lingvistik och även sociosemiotik, vilket syns särskilt tydligt i Faircloughs och van Leeuwens arbeten. Sociosemiotiska analysingångar har även öppnat upp forskningsintresset för andra kommunikationsformer än skrift, och särskilt Kress och van Leeuwen (1996) har inspirerat till analyser av multimodal reproduktion av diskurser och ideologier.⁵

Även Wodak hämtar emellanåt inspiration från systemisk-funktionell lingvistik och sociosemiotik, samtidigt som hon ofta betonar vikten av att triangulera undersökningsobjekt genom att kombinera olika typer av metoder. Inspirerad av retorik har Wodak etablerat metoder för argumentationsanalys inom CDS (se t.ex. Reisigl & Wodak 2016:35). Van Dijk (t.ex. 2016) betonar å sin sida vikten av att ta hänsyn till kognitiva aspekter för att förstå hur tänkesätt reproducerar diskriminering av olika slag. Det är emellertid inte en diskurspsykologisk analys med intresse för mental bearbetning av diskurser som van Dijk förespråkar, utan snarare analysverktyg som visar

⁵ Kress har senare tagit explicit avstånd från CDS-traditionen (Wodak & Meyer 2016:4), och intresserar sig idag för maktrelationer kopplat till design, lärande och pedagogik (se t.ex. Kress 2010).

hur diskurser struktureras semantiskt med kognitiva koncept genom exempelvis implikaturer och presuppositioner.

Ett teoretiskt motiverat kritikbegrepp

Kritiska diskursstudier är alltså inget enhetligt forskningsfält, men är samtidigt relativt samstämmigt i synen på kritik. Fältets framväxt ur CL innebär en teoretisk förankring av kritikbegreppet och metodologisk utveckling av vad det innebär att bedriva kritisk analys. På ett grundläggande plan är CDS:s kritikförståelse nära kopplat till intresset för makt: kritik handlar om att synliggöra hur maktförhållanden reproduceras diskursivt. Teoretiskt härleder CDS kritikbegreppet framför allt till Frankfurtskolans kritiska teori och till den tyska filosofen Habermas i synnerhet (van Dijk 1993:251, jfr även Fairclough 1992, 2003). På ett mer generellt plan, och i likhet med CL, positionerar van Dijk CDS även i en (neo)marxistisk idétradition och hänvisar till såväl Marx som till de marxistiska filosoferna Gramsci och Althusser. Själva förståelsen av kritik – det vill säga det konstituerande för C:et i CDS – härleds dock ur Habermas arbeten och till strävan efter att skapa ”enlightenment and emancipation” (Wodak & Meyer 2016:7).

Den kritiska ambitionen att genom upplysning och kunskap verka för emancipation betonas även i nyckeltexter från tidigt 1990-tal. Exempelvis framhåller såväl Fairclough (1992) som van Dijk (1993) att en kritisk analys går ut på att synliggöra och avtäcka dolda budskap med syfte att emancipera diskriminerade grupper. Forskning uppfattas på så vis som en etisk, men även politisk, uppgift (van Dijk 1993:252).

CDS uppmanar även till självreflexiv kritik av den egna forskningspositionen (van Dijk 2001:352, Reissigl & Wodak 2001:35, Warnke & Spitzmüller 2008:20, Wodak & Meyer 2016:7). Denna kritik bottenar i insikt om att forskaren alltid är beroende av och inbäddad i sociala strukturer och hierarkier, och därför aldrig kan inta en neutral position när hen formulerar sin kritik. Detta förhållningssätt emanerar delvis ur den tyska 1700-talstänkaren Kants utredning av vetenskapens förutsättningar. Enligt Kant måste varje vetenskap börja med en kritik, vilket innebär en kritisk granskning av en förmågas kapacitet att klara sina uppgifter. Med andra ord: ett förnuftets granskning av sig själv (Kant 2004:86 [1781]). I Kants tänkande var detta helt avgörande, eftersom jagets upplevelse av verkligheten, noggrant utforskad och analyserad, är vetenskapens egentliga föremål och inte tinget i sig. Kants kritikbegrepp för således in forskarens självreflexivitet som ett vetenskapligt kriterium, och det är en ansats som CDS har gemensam med *diskurslingvistiken* (se vidare nedan). Wodak (2001) preciserar denna typ av kritik:

Basically, ‘critical’ is to be understood as having distance to the data, embedding the data in the social, taking a political stance explicitly, and a focus on self-reflection as scholars doing research. (Wodak 2001:9, jfr Warnke & Spitzmüller 2008:20)

Tanken på kritik som självreflexiv och emanciperande kunskapsproduktion utvecklas bland annat av Reisigl och Wodak (2001, 2016) som särskiljer olika nivåer i detta arbete (jfr Fairclough m.fl. 2004, Forchtner 2011). I olika källor används skiftande termer för att beskriva dessa nivåer av kritik, men här väljer vi begreppen *text- och diskursintern*, *ideologisk* och *prospektiv* kritik.

Distinktionen mellan dessa är influerad av Habermas (jfr Reisigl & Wodak 2001:33–36), som menar att ett rationellt och demokratiskt samtal är ett sådant där kommunicerande parter deltar på lika villkor och där premisser bakom teser och argument är explicitgjorda och möjliga att bemöta och ifrågasätta. Rationella samtal är således icke-manipulativa, och en kritisk diskursanalys handlar om att påvisa manipulation och att verka för demokratisk och rationell kommunikation. Habermas erbjuder på så vis ett teoretiskt motiv till emancipation (Forchtner 2011:9) genom att rikta den kritiska frågan mot huruvida sannings- och normanspråk kommuniceras som öppna eller stängda för förhandling. I det följande redogör vi för hur de tre nivåerna av kritik förhåller sig till detta övergripande emancipatoriska mål.

Den kritiska strävan mot emancipation innebär på *text- och diskursintern* nivå att undersöka hur enskilda texter och samtal fungerar övertygande och manipulerande. Det konkreta analysarbetet är inriktat mot att påvisa inkonsekvenser, själv motsägelser och paradoxer i text- eller diskursinterna strukturer.

Denna text- och diskursinterna kritik särskiljs alltså från *ideologisk kritik*, som syftar till att avmystifiera till exempel populistiska eller propagandistiska diskursiva praktiker (se t.ex. Reisigl 2007, Wodak 2015, Mackay 2015, Stavrakakis m.fl. 2017) och till att visa hur diskurser resulterar i och påverkar sociala maktstrukturer. Ideologisk kritik vetter alltså mot högre kontextuella nivåer i sin strävan efter att upptäcka ’problematisksa’ sociala och politiska intentioner hos diskursiva aktörer. Uttryckt annorlunda innebär detta att kontextualisera text- och diskursinterna iakttagelser genom att relatera dem till kommunikativa intressen och i sammanhanget relevanta maktrelationer. För att bedriva ideologisk kritik måste forskaren således gå utanför såväl den enskilda texten eller korpusen som det ”strikt” språkvetenskapliga forskningssammanhanget. Ideologisk kritik förutsätter nämligen att text- och diskursinterna iakttagelser kontextualiseras med hjälp av

forskning från andra discipliner. CDS:s kritikförståelse förutsätter på så vis interdisciplinära arbetssätt.

Målet med såväl den text- och diskursinterna som den ideologiska kritiken är att visa hur framför allt politiska, journalistiska, kommersiella och institutionella aktörers användning av kommunikativa strategier samspelar med förklädda, motsägelsefulla och ambivalenta intentioner och – alltid ideologiska, men inte nödvändigtvis intentionella – intressen.⁶

Enligt Habermas (1990 [1981]) använder vi språk för att bland annat göra anspråk på att något är sant och normmässigt riktigt. När man som diskursanalytiker kritiserar manipulation handlar det i habermasisk mening om att granska premisserna för sådana anspråk; i demokratisk och rationell kommunikation är premisserna möjliga att bemöta, medan det motsatta gäller för manipulativ kommunikation (jfr Reisigl & Wodak 2001:34).

Inom CDS analyseras ofta presuppositioner, bruk av metaforer och argumentationsstrukturer som uttryck för manipulation. Presuppositioner manipulerar genom att ta propositioner för givna i stället för att skriva ut dem, medan bruk av metaforer kan skapa koherenta och suggererande texter och samtidigt dölja det sakliga utbytet av argument. Analys av argumentationsstruktur kan påvisa logiska felslut, exempelvis där argumentationens utgångspunkt och slutsats är parafraaser av samma proposition, till exempel 'Invandrare är en *börda* för landet eftersom de *tynger* landet med kostnader' (jfr Reisigl & Wodak 2001:73). Reisigl och Wodak (2001:76) diskuterar även hur metaforiska uttryck som t.ex. *flyktingvåg* implicerar argumenterade slutledningsregler. De menar att uttryck som *flyktingvåg*, *flyktingström* och *flyktingflod* bär på åtminstone två slutledningsregler: (1) om X är en flod, så är X farligt och hotfullt; (2) om X är farligt och hotfullt, bör man göra något för att förhindra X. Slutsatsen blir därmed att 'man bör förebygga att en flod eller våg översvämmar det hotade området'. Metaforen konstruerar på så vis flyktingar som något hotfullt och farligt, samtidigt som själva metaforen fungerar manipulerande genom att inte redovisa denna slutledningskedja.

Målet med de två första nivåerna av analytisk kritik blir i detta perspektiv att synliggöra sannings- och normanspråkens villkor och därigenom visa det icke-rationella i olika former av diskriminerande språkbruk. Text- och diskursintern kritik och ideologisk kritik frågar med andra ord om en diskurs –

⁶ I en metakritisk undersökning visar emellertid Billig (2008) att CDS-forskare i hög utsträckning tenderar att använda samma språkliga strategier som de själva kritiserar i till exempel medietext. Framför allt visar Billig att CDS-forskare själva använder nominaliseringar som riskerar att bidra till det typ av icke-rationella samtal som forskarna säger sig vilja motverka.

det vill säga det system av praktiker som sätter upp ramarna för vårt tänkande kring ett visst ämne – tillåter en öppen och kritisk diskussion. Om diskursen i stället stänger kommunikativa dörrar och därmed de verklighetsuppfattningar som förhandlas – till exempel genom bruk av metaforer och dolda slutsledningsregler – frågar CDS-forskaren vilka ideologiska intressen sådana dörrstängningar eventuellt tjänar (jfr Reisigl & Wodak 2001:33f, Forchtner 2011:9).

Inom CDS kan sådana upplysande kunskaper användas som avstamp för *prospektiv kritik*. Konkret innebär detta en strävan efter att förändra sociala relationer och maktstrukturer genom att erbjuda diskursiva lösningar på sociala problem. Det kan till exempel handla om att utveckla riktlinjer mot sexistiskt språkbruk eller att ”riva” språkliga barriärer mellan aktörer inom institutionella verksamheter (Reisigl & Wodak 2001). Det kan även innebära att upplysa inflytelserika diskursiva aktörer (t.ex. journalister och politiker) om hur de kan använda språk och bilder för att inte reproducera diskriminering (se t.ex. Westberg 2017).

Ur ett habermasiskt perspektiv handlar alltså kritik om att påvisa det ohållbara och perspektivexkluderande i exempelvis populistisk eller propagandistisk argumentation, och att verka för ett emanciperande samtal där argument och motargument kan mötas på ett rationellt vis och mynna ut i en situation där ”all concerned with the specific social problem in question can participate” (Reisigl & Wodak 2001:34).⁷

CDS har emellertid inte exklusiva anspråk på emancipation. I själva verket delas denna strävan av andra diskursanalytiska forskningsfält där det emancipatoriska arbetet fokuserar specifika – och samtidigt ofta interdependenta – diskriminerande strukturer (jfr t.ex. Hornscheidt & Landqvist 2014). Närliggande fält, som delvis överlappar med CDS, är bland andra *feministisk diskursanalys* (Lazar 2005, Baxter 2008, Wodak 2008), *postkolonial diskursanalys* (de los Reyes, Molina & Mulinari 2002, Lewis & Mills 2003, Loomba

⁷ Denna typ av habermasiskt grundad kritik har på senare år mött motstånd. Exempelvis argumenterar Milani (2016) för att en kritik som grundar sig i teorier om rationalitet och som antar att argumentation är den huvudsakliga formen för semiotiskt och politiskt handlande, riskerar att förbise andra centrala diskursiva verksamhetsområden och processer. Milani framhårdar därför att kritiska diskursanalytiker behöver utvidga det kritiska forskningsintresset mot enskilda subjekt, deras kroppar och deras känslomässiga erfarenheter av diskurser. I stället för att formulera kritik med avstamp i teorier om rationalitet, menar Milani alltså att kritik bör bedrivas utifrån teorier om affekt för att bättre förstå sociala strukturer och praktiker och hur politik fungerar i olika historiska kontexter. Framkallar diskurser till exempel känslor såsom skam, ilska, eller rädsla?

2005), *kritiska vithetsstudier* (Frankenberg 1993) och *rasismkritik* (Essed 1991, van Dijk 1992).

Diskurslingvistik – en parallell utveckling

Samtidigt som CL och CDS etablerades som forskningsfält i framför allt Storbritannien utvecklades en lingvistisk diskursanalys inom tyskspråkig språkvetenskap som så småningom fick namnet *Diskurslingvistik* (jfr Spitzmüller & Warnke 2011b). Kunskapsteoretiskt inspirerades diskurslingvistiken liksom CDS av Foucault och de metodologiska utgångspunkterna var text- och korpuslingvistik i kombination med begreppshistoria. Kosellecks begreppshistoriska verk *Geschichtliche Grundbegriffe*, som gavs ut under 1970-talet med det uttalade antagandet att idé- och socialhistoria kunde avläsas och tolkas med hjälp av centrala begrepp (som t.ex. *folk*, *nation*, *civilisation*, *kultur*), fick stor betydelse för en diskurssemantisk skola som skulle ligga till grund för diskurslingvistiken (t.ex. Busse 1987, Böke, Liedtke & Wengeler 1996, Hermanns 2012).⁸ Begreppen betraktades som diskurspräglade och som en möjlig analysingång till diskurssemantiska studier som intresserade sig för begreppens betydelse och funktion i diskursen. Så småningom kom analysen att utökas med undersökningskategorier som metaforer, argumentation, aktörer och visuella resurser, för att bara nämna några.

En metodologi för hur diskurser kan studeras med språkvetenskapliga metoder och undersökningskategorier presenteras i Spitzmüller och Warnke (2011a). Språkliga utsagor analyseras med utgångspunkt i tre nivåer som hakar i varandra: den intratextuella och den transtextuella nivån binds samman genom aktörsnivån (Spitzmüller och Warnke 2011a:82). Så kan exempelvis användning av pronomenet *vi* på intratextuell nivå visa vilka interaktionsroller och diskurspositioner olika aktörer intar i kommunikationen (aktörsnivå). Slutligen kan bruket av *vi* analyseras transtextuellt – det vill säga i dialog med återkommande språkliga mönster i andra texter, textsorter eller kommunikationsformer. Exempelvis förutsätter användningen av *vi* ett *dom*, och denna användning kan relateras till vad Spitzmüller och Warnke (2011a:87) kallar diskurssemantiska grundfigurer⁹, med vilka språkbrukare kategoriserar och organiserar tillvaron. Det *egna* och det *främmande*, vilket tar sig uttryck i kategoriseringar som *vi* och *dom* är ett exempel på en sådan diskurssemantisk grundfigur.

⁸ För en svensk diskurssemantisk studie av begreppet *hållbarhet/Nachhaltigkeit* se Seiler Brylla och Gustafsson (2012).

⁹ Spitzmüller och Warnke har hämtat termen från Busse (1997).

Fram till ungefär 2010 positionerade sig diskurslingvistiken som en skolbildning som i opposition till CDS vinnlade sig om en snarast deskriptiv hållning (en hållning som CDS aktivt tar avstånd ifrån, se ovan). Warnke och Spitzmüller (2008:19) menar att de olika skolbildningarna delvis berodde på olika läsningar och receptioner av Foucaults verk. Medan CDS framför allt anammat Foucaults syn på makt, koncentrerade sig DL huvudsakligen på Foucaults tankar om kunskapsproduktion. Att maktkonceptet var centralt hos Foucault och således en självklar ingrediens i en diskursanalytisk process ifrågasattes visserligen inte av diskurslingvisterna, däremot hade de en annan uppfattning än CDS-företrädarna om hur och i vilket syfte en sådan analys skulle utföras (Spitzmüller & Warnke 2011b:98). Diskurslingvistiken intog till en början hållningen att vara deskriptivt analytisk och inte värderande. På så vis uppstod conceptualiseringen av en deskriptiv (neutral) diskurslingvistik gentemot en kritisk (normativ) diskursanalys, en skiljelinje som dock skulle visa sig vara svår att upprätthålla.

Det var alltså snarast konnotationerna i ordet *kritisk* som dominerade de tidiga kontroverserna mellan CDS och DL. Reisigl och Warnke (2013) förhåller sig till dessa konnotationer och diskuterar dem ur ett diakront perspektiv. De menar att motsatsen mellan en deskriptiv och preskriptiv (värderande) lingvistik tematiseras tidigt i den moderna lingvistikens historia. Exempelvis slår den amerikanske strukturalisten Bloomfield (1973:19 [1933]) ett slag för en systematisk beskrivande språkvetenskap utan kontextuella parametrar som kan grumla blicken för det väsentligt språkliga. I strukturalismen avtecknar sig bilden av en deskriptiv disciplin som dock inte är befriad från ett värderande och normerande språkbruk. Det deskriptiva är vetenskapens kärna, medan en värderande lingvistik, enligt Bloomfield, är ovetenskaplig. Cameron (1995) menar att det inte är någon slump att etiketten *deskriptiv* är mer positivt konnoterad än *preskriptiv*. I själva verket är det snarast typiskt för stora delar av språkvetenskapen:

It [prescriptivism] is the disfavoured half of a binary opposition, 'descriptive/prescriptive'; and this binarism sets the parameters of linguistics as a discipline. The very first thing any student of linguistics learns is that 'linguistics is descriptive not prescriptive' – concerned, in the way of all science, with objective facts and not subjective value judgements. Prescriptivism thus represents the threatening Other, the forbidden; it is a spectre that haunts linguistics and a difference that defines linguistics. (Cameron 1995:5)

Cameron påpekar att en sådan asymmetrisk dikotomi baseras på en problematisk språksyn: nämligen att språk är något naturligt som vi inte ska lägga oss i.

Vetenskapsteoretiskt finns inget att invända mot en språkvetenskap som vill *beskriva* med utgångspunkt i empiriska data, men bland annat Reisigl och Warnke (2013:12) menar att det knappast kan vara den enda hållningen i ett vetenskapligt förfarande. Vetenskap kräver olika moment, varav beskrivning, förklaring och motivering (argumentation) är centrala. Dessutom bör man ha i åtanke att deskription som en del av den vetenskapliga analysen kräver en teoretisk process med urvals- och viktningssprinciper, vilka baseras på forskarens subjektiva och kritiska ställningstaganden (jfr Hornscheidt & Wojahn 2017).

Föreställningen om en objektiv, beskrivande vetenskap tycks med andra ord vara en illusion, men betydelsen och implikationerna hos begreppet *kritik* måste också vidgas i en vetenskaplig kontext. Den österrikisk-brittiska filosofen Popper hävdar att vetenskap per definition måste vara mer eller mindre kritisk. Han ifrågasätter den ”värdefria vetenskapen” och målar en idealbild av den ”passionerade forskaren” (Popper 1972:114–115 [1967]). Poppers förståelse av kritik går tillbaka på Kants filosofi. Eftersom Kants tankebygge också kallades för den ”nya kritiska filosofin” finns det skäl att söka paralleller till den kritiska lingvistik. Med sin term *kritik* menade Kant alltså ungefär vad vi idag skulle kalla *analys*, vilket vi behandlat ovan. I en kritisk vetenskaplig hållning som utgår från Kant bör det också ingå vad vi kan kalla *ifrågasättande* och *skepsis* (se Dreesen 2013:174–175). Den skepticism som Kant anlägger för att övervinna dogmatiskt tänkande omsätts exempelvis i ifrågasättande och prövande av axiom, definitioner, hypoteser och belägg. Skepsis är ett fruktbart verktyg för att pröva gränserna för den kunskap forskare kan utvinna med sina metoder, men också för en kritisk hållning gentemot vad som påstås vara sant.

Utifrån ett sådant kritikbegrepp har diskurslingvistikerna inga problem med en kritiketikett, och på så vis kan en förskjutning av diskurslingvistikerna från en mer deskriptiv position till en snarast kritisk hållning iaktas under det senaste decenniet. I Niehr (2014) och Reisigl och Warnke (2013) finns åtskilliga exempel på diskurslingvister som positionerar sig som kritiska. Menar då diskurslingvister och kritiska diskursanalytiker samma sak med kritik? Både skolorna förhåller sig mer eller mindre till den kantianska kritik som diskuterats ovan, där vetenskaplighet definieras som en prövande, ifrågasättande och skeptisk roll hos forskaren, där hypoteser, premisser, frågeställningar, metoder, data noggrant sätts under lupp. Forskarens själv-

reflexion är också inbyggd i båda programmen. Inom diskurslingvistikens finns däremot fortfarande ett visst motstånd mot det ideologiska och prospektiva perspektivet. Så påpekar exempelvis Gardt (2007:33) att det uppfostrande och ideologikritiska momentet i CDS inte utgör en förutsättning för diskursanalytiskt arbete. Denna skillnad har haft konsekvenser för vilka undersökningsobjekt de olika disciplinerna tagit sig an. Medan både CL och CDS, som vi visat ovan, främst fokuserat på diskriminerande maktstrukturer och ideologier återfinns inom DL ett mer heterogent material och ett starkare intresse för sociolingvistiska och etnografiska metoder (t.ex. Spitzmüller 2014).

Spitzmüller och Warnke (2011a:75) konstaterar att skiljelinjen mellan CDS och DL luckrats upp och att forskare nuförtiden ofta kombinerar båda perspektiven, vilket öppnar upp för metodologisk och konceptuell korsbefrukning (se t.ex. Westberg 2016). Till syvende och sist var kontroverserna mellan CDS och DL, men även andra skolbildningar, också del av en semantisk kamp om begreppet *kritik*. Med rätta konstaterar Blommaert (2007:21) att ”it would be a mistake to see CDA as the only possible critical perspective on language in society”.¹⁰

Kritik i svensk text- och diskursanalytisk forskning

De föregående avsnitten har visat att det som språkvetare går att vara kritisk på olika sätt. I detta avsnitt inventerar vi vilken förståelse av kritikbegreppet som tillämpats inom svensk språkvetenskaplig text- och diskursanalytisk

¹⁰ Frågan om huruvida språkvetenskaplig forskning ska vara kritisk eller inte hade för övrigt sysselsatt tyskspråkig språkforskning långt innan diskurslingvistikens etablerades som forskningsfält. Inom ramen för så kallad *Sprachkritik* – en disciplin som inte har en motsvarighet i svenskan, men som ligger nära verksamheter som språkvård eller språkplanering – hade frågor om riktigheten och existensrätten hos språkliga yttranden dryftats såväl bland språkvetare som bland icke-expertter (se t.ex. Kilian, Niehr & Schiewe 2010). Det kan gälla grammatiska eller ortografiska regelbrott, men det kan också röra kritik mot språkliga uttryck som bidrar till att människor och fenomen bagatelliseras, förlöjligas eller diskrimineras. Språkkritiken bottnar i språkets egenskap att kunna referera till sig själv och språkbrukarnas förmåga att kommentera både sitt eget och andras språkbruk, det som Jakobson (1972:107) har kallat för den metaspråkliga funktionen. Den politiskt-moraliska språkkritiken är mest intressant i vår kontext, då den hänger samman med den ideologiska samhällskritik som diskuterats ovan. Att just den språkkritiken har en lång tradition i tysk språkforskning har historiska skäl. Efter andra världskriget och Tredje rikets sammanbrott analyserades språkets roll i den framgångsrika nazistiska propagandan. Den judiske romanisten Victor Klemperer beskrev i sin bok *LTI. Tredje rikets språk* (2006 [1947]) hur språkliga uttryck formade en diskriminerande och brutal verklighet. Verket fick stor betydelse för språkkritiken som forskningsfält.

forskning de senaste ca 20 åren. Vi gör detta genom att studera hur kritik har formulerats i text- och diskursanalytiska avhandlingar.¹¹

Ganska snabbt går det att konstatera att DL inte haft något större inflytande och att merparten av text- och diskursanalytiska avhandlingar anlägger ett kritiskt perspektiv med hänvisning till CL och framför allt CDS (se t.ex. Ledin 1995, Ajagán-Lester 2000, Björkvall 2003, Gustafsson 2009, Lind Palicki 2010, Helgesson 2011, Skoglund 2014, Wojahn 2015, Hagren Idevall 2016, Westberg 2016). Det finns alltså en kontinuitet i svensk språkvetenskaplig förståelse och förankring av kritik, som i stort sett orienterar sig kring en brittisk tradition. Samtidigt lyser explicita klargöranden och problematiseringar av den kritiska ansatsen ofta med sin frånvaro, och olika forskare menar olika saker med att vara kritiska. Det går dock att urskilja två huvudsakliga perspektiv som fått genomslag i svensk kritisk text- och diskursanalys, bägge med explicit förankring i CDS.

Det första perspektivet formuleras redan 1995 av Ledin: kritisk textanalys handlar om att ”visa språkets roll i sociala förändringar” (1995:39). Denna analytiska hållning och reception av kritik – att sätta text i relation till sociala förändringsprocesser – introducerades huvudsakligen genom forskningsprojektet *Svensk sakprosa 1750–2000*. Inom Sakprosaprojektet utarbetades vad som kan beskrivas som en funktionell-deskriptiv kritikförståelse, och denna förståelse har influerat flertalet svenska text- och diskursanalytiska avhandlingar, särskilt med diakrona perspektiv (se t.ex. Ajagán-Lester 2000, Nord 2008, Gustafsson 2009). Denna funktionell-deskriptiva kritikförståelse förankras alltså i CL och CDS, men erinrar samtidigt om DL-traditionens deskriptiva strävanden.

Särskilt har Faircloughs (1992) box-i-box-modell influerat denna forskningstradition, där kritik alltså sammanfaller med att belysa texters dialektiska förhållande till omgivande situationella och kulturella (t.ex. politiska) kontexter. Ett aktuellt exempel på en sådan undersökning (om än inte diakron) finns hos Skoglund (2014), som undersöker kommunikativa kampanjer mot rökning. I studien relateras kampanjtexter mot rökning till omgivande politiska och terapeutiska praktiker om tobaksanvändning. I studier av detta slag innebär alltså kritik att kliva utanför textinterna gränser, men etiketten kritisk används även som ett epistemologiskt ställningstagande som markerar att forskningen handlar om diskurser snarare än texter (t.ex. i Lind Palicki 2010:24).

¹¹ Att vi endast utgår från avhandlingar innebär att stora delar kritisk text- och diskursanalys som bedrivs av språkvetare utelämnas ur denna genomgång, men samtidigt ger avhandlingar en relativ överblick över den svenska forskningstraditionen.

Även det andra perspektivet är tydligt förankrat i CDS:s antagande om språk som dialektiskt relaterat till omgivande sociala praktiker. Här formuleras frågeställningar dock med ett tydligare intresse för sociala problem och maktrelationer. Explicita genomlysningar av kritikbegreppet är dock ovanliga i studier med intresse för diskriminering och maktrelationer, även om det är tydligt att sådana undersökningar inspireras av CDS:s kritikförståelse.

Det går nämligen att utläsa (oftast mellan raderna) en habermasiskt inspirerad strävan efter att synliggöra, upplysa och demaskera hur diskriminerande strukturer reproduceras språkligt och semiotiskt. Exempelvis upplyser Ajagán-Lester (2000) om hur föreställningar om ras reproduceras i läromedel över tid, medan Björkqvall (2003) synliggör hur reklamtexter reproducerar stereotypiserande föreställningar om kön och ålder. Lind Palicki (2010) visar hur myndighetskommunikation till föräldrar normerar föreställningar om bland annat kön, sexualitet och ålder. Hagren Idevall (2016) visar hur rasism reproduceras i massmedia och sociala medier, medan Westberg (2016) synliggör hur föräldraskapstematiserande tidningar, tidskrifter och bloggar reproducerar diskriminerande föreställningar om bland annat kön, nationalitet och klass.

Genom att återvända till CDS:s tre dimensioner av kritik, går det att konstatera att svensk text- och diskursanalys med intresse för diskriminerande strukturer och maktrelationer framför allt bedriver text- och diskursintern och ideologisk kritik. Studierna hålls nämligen samman av en gemensam strävan efter att visa hur betydelseskapande val på textnivå samspelar med ideologiska intressen och sociala strukturer. Prospektiv, det vill säga framåtriktade och emanciperande kritik framhålls emellertid inte som ett mål med forskningen.

Detta forskningsintresse återspeglas även i fråga om vilka materialtyper som analyseras. Utifrån målsättningen att kritiskt granska diskriminering har forskningen huvudsakligen uppmärksammat hur offentliga och diskurspräglade texter återskapar och upprätthåller diskriminering semiotiskt. Med en grov karakteristik går det att skilja mellan studier som undersökt sociala förändringsprocesser och diskriminerande tankefigurer i myndighetskommunikation (t.ex. Lind Palicki 2010, Skoglund 2014, Westberg 2016) reklam- och massmedietext (t.ex. Björkqvall 2003, Helgesson 2011, Rehnberg 2015, Westberg 2016, Hagren Idevall 2016, Söderlund 2016) samt i viss mån även politisk och aktivistisk kommunikation (Gustafsson 2009, Wojahn 2015, Hagren Idevall 2016).

Trots den tydliga förankringen i CDS:s strävan mot upplysning förekommer alltså relativt få explicita tematiseringar av vad det innebär att inta

en kritisk forskarposition. Lind Palicki (2010:24, jfr Westberg 2016:15) framhåller i habermasisk tradition ”avnaturalisering” av förgivettaganden och ”sunt förnuft” som en primär kritisk forskargärning. Dessutom skriver Lind Palicki fram emancipation som en kritisk komponent, men härleder den emancipatoriska kritiken till feministisk diskursanalys och som ett sätt att positionera sig i förhållande till CDS-traditionen. Denna positionering torde främst förstås i ljuset av hur svensk CDS-inspirerad forskning bedrivit kritik, eftersom CDS, åtminstone på ett programmatiskt plan, ju uppmanar till emancipation genom prospektiv kritik.

Emancipatorisk, alternativt prospektiv, kritik framhålls inte i andra studier, men däremot vänder sig Wojahn (2015) och även Hagren Idevall (2016) och Westberg (2016) mot den svenska text- och diskursanalytiska traditionens intresse för hur specifikt ”maktfulla” texter fungerar diskriminerande. I dessa studier aktualiseras nämligen kritiska forskningsfrågor om hur motstånd mot diskriminering utövas diskursivt: Wojahn intresserar sig för motstånd mot sexistiska, homofoba och transfoba benämningspraktiker, Hagren Idevall för antirasism och Westberg för den tidiga kvinnorörelsens emancipationsarbete.

Sedan 2010-talet har även den egna forskarpositionen kommit att problematiseras, vilket syns hos Lind Palicki (2010), Wojahn (2015) och Hagren Idevall (2016). I dessa avhandlingar för forskarna fram ett slags kantiansk kritik av deras kapacitet att som forskare klara sina uppgifter, en kapacitet som sätts i relation till de sociala strukturer och hierarkier de ingår i som forskande subjekt.

I det nästföljande och avslutande avsnittet diskuterar vi relevansen av att bedriva kritisk språkforskning idag.

Text- och diskursanalysens kritiska framtid

När Foucault (2011b:130 [1978]) diskuterar begreppet *kritik* i sin essä ”Vad är kritik?” kommer han till slutsatsen att kritik är ”konsten att inte låta sig styras så mycket”. Foucault alluderar med sin text på Kants paradigmatiska skrift ”Svar på frågan: Vad är upplysning?” från 1784 och menar att det i grunden rör sig om samma fenomen. Kritiken blir därmed en demokrati-fråga, vilket även CDS:s reception av Habermas tydliggör: möjligheten att ifrågasätta och undersöka samt att delta och förändra. Samtidigt betonar Foucault (2011b:131 [1978]) subjektets möjlighet till motstånd när han förklarar kritik som ”den frivilliga ickeunderkastelsens konst, den reflekterade olydnadens konst. Kritik skulle i grund och botten fungera som subjek-

tets befrielse från underkastelse på ett område som vi kort och gott kan kalla sanningspolitiken”. Ur detta perspektiv handlar kritik också om att inte underordna sig den ”stora” maktens definitioner av vår sociala samvaro, om att göra motstånd, att vägra och att säga nej till diskurser.

Detta kritiska förhållningssätt skulle nog de flesta kritiska text- och diskursanalytiker skriva under på, men antagandets analytiska incitament har i våra dagar fått en ny aktualitet i och med begrepp som *faktaresistens* och *alternativa fakta*. Redan 2004 frågade Latour med essän *Critical Inquiry* vad som har hänt med kritiken, om den tappat sin skärpa? Han konstaterar att kritikbegreppet blivit ”kidnappat” av konspirationsteoretiker, som till exempel menar att CIA och Mossad ligger bakom terrorattacker mot USA och som ifrågasätter att Apollo-programmet överhuvudtaget har genomfört en månlandning (Latour 2004:228). Skillnaden mellan konspirationsteoriernas försök att peka på alternativa sanningar och en poststrukturalistisk samhällskritik är enligt Latour inte helt entydig, även om språkbruket skiljer sig åt (Latour kallar de förra en populariserad variant av de senare). I båda fallen handlar det dock om misstänksamhet mot förgivettaganden och försant-hållanden och de motiv och dolda agendor som ligger bakom dessa (Latour 2004:229). Ett kritiskt sinnelag blir därför ett verktyg för den som ifrågasätter förmenta sanningsanspråk, men också för den som inte låter sig luras av ”dom däruppe”. Denna tankefigur är populismens kärna och innebär att folket ifrågasätter de världsfrånvända makthavarna i kraft av sitt sunda förnuft och sin kontakt med verkligheten (Scharloth 2017).¹²

Denna populariserade form av kritik har haft högkonjunktur i samband med populismens politiska framgångar under senare år. Till exempel har Trump-administrationen gjort sig känd för att tillbakavisa vetenskapliga studier om klimatfrågor, medan bevisligen felaktiga uppgifter om presidentinstallationen 2017 har definierats som alternativa fakta. Allt detta har föranlett föreställningen om det postfaktiska samhället, det vill säga en politisk kultur där objektiva fakta spelar en marginaliserad roll i det offentliga samtalet, medan känslor och personlig övertygelse blir allt viktigare.

Postmodernismens motståndare menar ibland att den kritik som Foucault och andra bedrev mot sanningsparadigmet har lett fram till den relativism som nu präglar faktaförnekande argumentation. Är en sådan parallell rimlig? Huruvida den postfaktiska och faktaresistenta argumentationen verkligen tar avstamp i ett postmodernt kritikbegrepp har oss veterligen inte

¹² Se t.ex. Seiler Brylla (2011), Wodak (2015), Reisigl och Januschek (2015) och Stavrakakis m.fl. (2017) för kritiska analyser av populism.

belagts med några studier, men här ska vi peka på åtminstone en viktig skillnad. När Foucault talade om kunskap som resultatet av maktkamper handlade det just om sådan kunskap som går att förhandla om *språkligt*. Ett exempel skulle kunna vara hur den europeiska kolonialismen beskrivs i läroböcker. Vetenskapligt och historiskt belagda fakta som exempelvis naturlagar, växthuseffekten, förintelsens och kolonialismens existens eller atombomberna över Japan kan däremot inte ifrågasättas. Vad som kan förhandlas är erfarenheterna och hur dessa belagda fakta beskrivs och görs betydelsefulla, men alltså inte det materiella faktum att till exempel USA släppte atombomber över Japan eller att stora delar av Afrika, Amerika och Asien har varit koloniserat av europeiska länder, däribland Sverige. Nu är det just sådana fakta som populister och konspirationsteoretiker brukar ifrågasätta och vill ogiltigförklara. När diskursanalytiker däremot ifrågasätter fakta, görs det sällan i relation till hur den så kallade verkligheten är beskaffad, utan snarare i relation till olika faktaanspråk, det vill säga ett ifrågasättande av representationer och deras ideologiska syften.

Ska vi betrakta faktaresistens och alternativa fakta som frivillig icke-underkastelse och konsten att inte låta sig styras så mycket? Svaret beror delvis på perspektiv, men framför allt måste svaret härledas ur kritisk analys, och här kommer den språkvetenskapliga samhällskritiken in i bilden.

Med stöd i DL och en funktionell-deskriptiv kritikförståelse kan vi till exempel undersöka historiska händelser som diskursiva kunskapsobjekt. Vi kan ta oss an *representationer* av kolonialism, förintelsen eller mänlandningen och kritisera hur dessa företeelser görs till (icke-)kunskap med multimodala resurser och i samspel med samhälleliga strukturer, trender och förändringar. Som vi redogjort för i det föregående är det emellertid svårt och knappast meningsfullt att göra skillnad mellan deskriptiv och preskriptiv diskursanalys.

Som språkvetare kan och bör vi analysera diskurser om faktaresistens och alternativa fakta genom att på text- och diskursintern nivå beskriva yttranden i termer av självmotsägelser, inkonsekvenser och manipulativa drag. På ideologisk nivå kan vi kontextualisera diskurser för att synliggöra vilka ideologiska intressen som strategier på textnivå spelar. Vi kan även kontextualisera yttranden historiskt och falsifiera och/eller vidimera sannings- och kunskapsanspråk och de verklighetsbilder som målas upp. Sådana kritiska strävanden har relevans för såväl CL och CDS som DL.

I termer av prospektiv kritik ser vi att språkvetare har en viktig röst i offentlig debatt. Den kritiska kunskap vi producerar behöver vi kommunicera även utanför vår egen grupp. Den tredje uppgiften blir alltså en

central komponent i arbetet med kritiken av potentiellt icke-demokratisk kommunikation och för att främja diskurser där premisser och teser bakom argument och faktaanspråk går att bemöta.

Litteratur

- Ajagán-Lester, Luis 2000. "De andra". *Afrikaner i svenska pedagogiska texter (1768–1965)*. Diss. Stockholm: Stockholms universitet.
- Althusser, Louis 1976. *Filosofi från proletär klasståndpunkt*. Urval och red. av Göran Therborn. Lund: Cavefors.
- Baxter, Judith 2008. Feminist Post-Structuralist Discourse Analysis. A new theoretical and methodological approach? I: Kate Harrington, Lia Litosseliti, Helen Sauntson & Jane Sunderland (red.), *Gender and language research methodologies*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. S. 243–255.
- Billig, Michael 2008. The language of critical discourse analysis. The case of nominalization. *Discourse & Society* 19(6). S. 783–800.
- Björkvall, Anders 2003. *Svensk reklam och dess modellösare*. Diss. Stockholm: Stockholms universitet.
- Blommaert, Jan 2007. *Discourse. A critical introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bloomfield, Leonard 1973 [1933]. *Language*. London: Compton.
- Boréus, Kristina 1994. *Högervåg. Nyliberalismen och kampen om språket i svensk debatt 1969–1989*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Busse, Dietrich 1997. Das Eigene und das Fremde. Annotationen zu Funktion und Wirkung einer diskurssemantischen Grundfigur. I: Matthias Jung, Martin Wengeler & Karin Böke (red.) *Die Sprache des Migrationsdiskurses. Das Reden über "Ausländer" in Medien, Politik und Alltag*. Opladen: Westdeutscher Verlag. S. 17–35.
- Busse, Dietrich 1987. *Historische Semantik. Analyse eines Programms*. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Böke, Karin, Frank Liedtke & Martin Wengeler 1996. *Leitvokabeln in der Adenauer-Ära*. Berlin & New York: Walter de Gruyter.
- Cameron, Deborah 1995. *Verbal Hygiene*. London: Routledge.
- Crystal, David 1991. *A dictionary of linguistics and phonetics*. 3. uppl. London: Basil Blackwell.
- de los Reyes, Paulina, Irene Molina & Diana Mulinari (red.) 2002. *Maktens (o)lika förklädnader. Kön, klass och etnicitet i det postkoloniala Sverige*. Stockholm: Atlas.
- Dreesen, Philipp 2013. Kritik als Erkenntnismodus, Praxis und Untersuchungsgegenstand in der Diskurslinguistik. I: Ulrike Hanna Meinhof & Martin Reisigl & Ingo H. Warnke (red.), *Diskurslinguistik im Spannungsfeld von Deskription und Kritik*. Berlin: Akademie Verlag. S. 169–202.
- Essed, Philomena 1991. *Understanding everyday racism. An interdisciplinary theory*. Newbury Park: Sage.

- Fairclough, Norman 1985. Critical and descriptive goals in discourse analysis. *Journal of Pragmatics* 9. S. 739–763.
- Fairclough, Norman 1992. *Discourse and social change*. Cambridge: Polity press.
- Fairclough, Norman 1993. Critical discourse analysis and the marketization of public discourse. The universities. *Discourse & Society* 4(2). S. 133–168.
- Fairclough, Norman 2003. *Analysing Discourse. Text Analysis for Social Research*. New York: Routledge.
- Fairclough, Norman, Phil Graham, Jay Lemke & Ruth Wodak 2004. Introduction. *Critical Discourse Studies* 1(1). S. 1–7.
- Fairclough, Norman & Ruth Wodak 1997. Critical Discourse Analysis. I: Teun van Dijk (red.), *Discourse Studies. A multidisciplinary introduction. Vol. 2. Discourse as social interaction*. London: Sage. S. 258–284.
- Forchtner, Bernhard 2011. Critique, the discourse-historical approach, and the Frankfurt School. *Critical Discourse Studies* 8(1). S. 1–14.
- Foucault, Michel 2011a [1969]. *Vetandets arkeologi*. 2 uppl. Lund: Arkiv Förlag.
- Foucault, Michel 2011b [1978]. Vad är kritik? I: *Fronesis* 38. S. 127–152.
- Fowler, Roger 1987. Notes on Critical Linguistics. I: Terry Threadgold & Ross Steele (red.), *Language Topics. Essays in Honour of Michael Halliday*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins. S. 481–492.
- Fowler, Roger 1991. *Language in the news. Discourse and ideology in the press*. London & New York: Routledge.
- Fowler, Roger, Bob Hodge, Gunther Kress & Tony Trew (red.) 1979. *Language and control*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Fowler, Roger & Gunther Kress 1979. Critical linguistics. I: Roger Fowler, Bob Hodge, Gunther Kress & Tony Trew (red.), *Language and control*. London: Routledge & Kegan Paul. S. 185–213.
- Frankenberg, Ruth 1993. *White women, race matters. The social construction of whiteness*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Gardt, Andreas 2007. Diskursanalyse. Aktueller theoretischer Ort und methodische Möglichkeiten. I: Ingo H. Warnke (red.), *Diskurslinguistik nach Foucault. Theorie und Gegenstände*. Berlin & New York: Walter de Gruyter. S. 27–52.
- Gustafsson, Anna 2009. *Pamfletter! En diskursiv praktik och dess strategier i tidig svensk politisk offentlighet*. Diss. Lund: Lunds universitet.
- Habermas, Jürgen 1990 [1981]. *Kommunikativt handlande. Texter om språk, rationalitet och samhälle*. Göteborg: Daidalos.
- Hagren Idevall, Karin 2016. *Språk och rasism. Privilegiering och diskriminering i offentlig, medierad interaktion*. Diss. Uppsala: Uppsala universitet.
- Halliday, Michael 1970. Functional diversity in language, as seen from a consideration of modality and mood in English. *Foundations of language* 6. S. 322–361.
- Halliday, Michael 1973. *Explorations in the functions of language*. London: Edward Arnold.

- Halliday, Michael & Christian M.I.M. Matthiessen 2014. *An introduction to functional grammar*. 4 uppl. Reviderad av Christian M.I.M. Matthiessen. Abingdon: Routledge.
- Helgesson, Karin 2011. *Platsannonser i tiden: den orubricerade platsannonsern 1955–2005*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Helsloot, Niels 1995. Marxist linguistics. I: Jan Blommaert, Jan-Ola Östman & Jef Verschueren (red.), *Handbook of Pragmatics*. Amsterdam: Benjamins. S. 361–366.
- Helsloot, Niels & Tony Hak 2007. Pêcheux's Contribution to Discourse Analysis. *Forum Qualitative Sozialforschung* 8(2). <<http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/242>>. [Tillgänglig 29 december 2017.]
- Hermanns, Fritz 2012. *Der Sitz der Sprache im Leben. Beiträge zu einer kulturanalytischen Linguistik*. Berlin: de Gruyter.
- Hodge, Bob 1979. Newspapers and Communities. I: Roger Fowler, Bob Hodge, Gunther Kress & Tony Trew (red.), *Language and control*. London: Routledge & Kegan Paul. S. 154–174.
- Hornscheidt, Lann 2012. *feministische w_orte. ein lern-, denk- und handlungsbuch zu sprache und diskriminierung, gender studies und feministischer linguistik*. Frankfurt am Main: Brandes & Apsel.
- Hornscheidt, Lann & Mats Landqvist 2014. *Språk och diskriminering*. Lund: Studentlitteratur.
- Hornscheidt, Lann & Daniel Wojahn 2017. Aktivistisk språkvetenskap. I: David Håkansson, Anna-Malin Karlsson (red.), *Varför språkvetenskap? Kunskapsintressen, studieobjekt och drivkrafter*. Lund: Studentlitteratur. S. 269–290.
- Jakobson, Roman 1972. Linguistik und Poetik. I: Jens Ihwe (red.), *Literaturwissenschaft und Linguistik. Eine Auswahl. Texte zur Theorie der Literaturwissenschaft*. Band 1. Frankfurt am Main: Fischer. S. 99–135.
- Januschek, Franz & Martin Reisigl (red.) 2015. *Populismus in der digitalen Mediendemokratie*. Osnabrücker Beiträge zur Sprachtheorie (OBST): 86.
- Kant, Immanuel 2004 [1781]: *Kritik av det rena förnuftet*. Stockholm: Thales.
- Kilian, Jörg, Thomas Niehr & Jürgen Schiewe 2010. *Sprachkritik. Ansätze und Methoden der kritischen Sprachbetrachtung*. Berlin: de Gruyter.
- Klemperer, Victor 2006 [1947]. *LTI: tredje rikets språk. En filologs anteckningsbok*. Göteborg: Glänta.
- Kress, Gunther 1983. Linguistic and ideological transformations in news reporting. I: Howard Davis & Paul Walton (red.), *Language, Image, Media*. Oxford: Basil Blackwell. S. 120–138.
- Kress, Gunther 2010. *Multimodality. A social semiotic approach to contemporary communication*. London: Routledge.
- Kress, Gunther & Robert Hodge 1979. *Language as ideology*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Kress, Gunther & Theo van Leeuwen 1996. *Reading images. The grammar of visual design*. London: Routledge.

- Kress, Gunther & van Leeuwen, Theo 2001. *Multimodal Discourse: The Modes and Media of Contemporary Communication*. London: Arnold.
- Koselleck Reinhart, Otto Brunner & Werner Conze (red.) 1972–1997. *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*. 8 band. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Latour, Bruno 2004. Why Has Critique Run Out of Steam? From Matters of Fact to Matters of Concern. *Critical Inquiry. Special issue on the Future of Critique* 30(2). S. 225–248.
- Lazar, Michelle M. (red.) 2005. *Feminist Critical Discourse Analysis. Gender, power and ideology in discourse*. London: Palgrave Macmillan.
- Ledin, Per 1994. Vem kan man lita på? Språk och makt i EU-debatten. *Språk och stil* 4. S. 19–63.
- Ledin, Per 1995. *Arbetarnes är denna tidning. Textförändringar i den tidiga socialdemokratiska pressen*. Diss. Stockholm: Stockholms universitet.
- Ledin, Per & David Machin 2017. New codifications, new practices. The multimodal communication of CrossFit. I: Sumin Zhao, Emilia Djonov, Anders Björkvall & Morten Boeriis (red.), *Advancing multimodal and critical discourse studies. Interdisciplinary research inspired by Theo van Leeuwen's social semiotics*. New York: Routledge. S. 147–164.
- Lewis, Reina & Sara Mills (red.) 2003. *Feminist postcolonial theory. A reader*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Lind Palicki, Lena 2010. *Normaliserade föräldrar. En undersökning av Försäkringskassans broschyrer 1974–2007*. Diss. Örebro: Örebro universitet.
- Loomba, Ania 2005. *Kolonialism – Postkolonialism. En introduktion till ett forskningsfält*. Stockholm: Tankekraft Förlag.
- Mackay, Rowan R. 2015. Multimodal legitimation: Selling Scottish independence. *Discourse & Society*. 26. S. 323–348.
- Malmkjær, Kirsten (red.) 1991. *The linguistics encyclopedia*. London: Routledge.
- Matthiessen, Christian M.I.M. 2012. Systemic Functional Linguistics as applicable linguistics. Social accountability and critical approaches. *DELTA: Documentação de Estudos em Lingüística Teórica e Aplicada* 28. S. 435–471. <<https://dx.doi.org/10.1590/S0102-44502012000300002>>. [Tillgänglig 29 december 2017.]
- Milani, Tommaso 2016. Queering critique. Discourse, body, affect. Plenarföredrag vid den 6e konferensen *Critical Approached to Discourse Analysis across Disciplines*, Catania. 5–7 september 2016. Opublicerat manus.
- Mills, Sara 2004. *Discourse*. 2 uppl. London: Routledge.
- Mills, Sara 2008. *Language and sexism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Niehr, Thomas (red.) 2014. *Sprachwissenschaft und Sprachkritik. Perspektiven ihrer Vermittlung*. Bremen: Hempen Verlag.
- Nord, Andreas 2008. *Trädgårdsboken som text 1643–2005*. (Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in Scandinavian Philology. N.S. 47.) Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis.

- Pecheux, Michel 1982 [1975]. *Language, semantics and ideology*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Popper, Karl R. 1972 [1967]. Die Logik der Sozialwissenschaften. I: Theodor W. Adorno, Ralf Dahrendorf, Harald Pilot, Hans Albert, Jürgen Habermas, Karl R. Popper (red.), *Der Positivismusstreit in der deutschen Soziologie*. Darmstadt & Neuwied: Luchterhand. S. 103–123.
- Rehnberg, Hanna Sofia 2014. *Organisationer berättar. Narrativitet som resurs i strategisk kommunikation*. Diss. Uppsala: Uppsala universitet.
- Reisigl, Martin 2007. *Nationale Rhetorik in Fest- und Gedenkreden. Eine diskursanalytische Studie zum "österreichischen Millennium" in den Jahren 1946 und 1996*. Tübingen: Julius Groos Verlag/Stauffenburg Verlag.
- Reisigl, Martin & Ingo H. Warnke 2013. Diskurslinguistik im Spannungsfeld von Deskription, Präskription und Kritik. Eine Einleitung. I: Ulrike Hanna Meinhof, Martin Reisigl & Ingo H. Warnke (red.), *Diskurslinguistik im Spannungsfeld von Deskription und Kritik*. Berlin: Akademie Verla. S. 7–35.
- Reisigl, Martin & Ruth Wodak 2001. *Discourse and Discrimination. Rhetorics of Racism and Antisemitism*. London: Routledge.
- Reisigl, Martin & Ruth Wodak 2016. The discourse-historical approach (DHA). I: Ruth Wodak & Michael Meyer (red.), *Methods of Critical Discourse Studies*. 3 uppl. Los Angeles, London, New Dehli, Singapore & Washington DC: SAGE. S. 23–61.
- Scharloth, Joachim 2017. Ist die AfD eine populistische Partei? Eine Analyse am Beispiel des Landesverbandes Rheinland-Pfalz. *Aptum* 1/2017. S. 1–15.
- Seiler Brylla, Charlotta 2011. "Ord kan vara som små arsenikdoser". Om språk och makt i Tredje riket, under kalla kriget och i dagens populistiska retorik. I: Helmut Müssener & Per Jegebäck (red.), *Språket, makten och härligheten. Fem föreläsningar*. Uppsala: Uppsala universitet. S. 71–96.
- Seiler Brylla, Charlotta & Gustafsson, Anna W. 2012 Gröna ord. En begreppsanalys av två partiprogram. I: Johan Brandtler, David Håkansson, Stefan Huber, Eva Klingvall (red.), *Discourse & Grammar. A Festschrift in Honor of Valéria Molnár*, Lund: Lund University. S. 93–114.
- Skoglund, Astrid 2014. *Kommunikativa strategier i texter om tobaksavvänjning. Innehåll, argumentation och modelläsa*. Diss. Växjö: Linnéuniversitetet.
- Spitzmüller, Jürgen & Ingo H. Warnke 2011a. Discourse as a 'linguistic object'. Methodical and methodological delimitations. *Critical Discourse Studies* 8(2). S. 75–94.
- Spitzmüller, Jürgen & Ingo H. Warnke 2011b. *Diskurslinguistik. Eine Einführung in Theorien und Methoden der transtextuellen Sprachanalyse*. Berlin & Boston: de Gruyter.
- Stavarakakis, Yannis, Giorgis Katsambekis, Nikos Nikisianis, Alexandros Kioupiolis & Thomas Siomos 2017. Extreme right-wing populism in Europe. Revisiting a reified association. *Critical Discourse Studies* 14(4). S. 420–439.
- Söderlund, Hanna 2016. "Jättekul att det är så många tjejer här ikväll". *En interaktionell studie om humor och kön i tv-programmet Parlamentet*. Diss. Umeå: Umeå universitet.

- Trew, Tony 1979. "What the papers say". Linguistic variation and ideological difference. I: Roger Fowler, Bob Hodge, Gunther Kress & Tony Trew (red.), *Language and control*. London: Routledge & Kegan Paul. S. 117–156.
- van Dijk, Teun 1992. Analyzing racism through discourse analysis. Some methodological reflections. I: John H. Stanfield & Dennis M. Rutledge (red.), *Race and ethnicity in research methods*. London: Sage. S. 92–134.
- van Dijk, Teun 1993. Principles of Critical Discourse Analysis. I: *Discourse and Society* 4(2). S. 249–283.
- van Dijk, Teun 2001. Critical Discourse Analysis. I: Deborah Schiffrin, Deborah Tannen & Heidi E. Hamilton (red.), *The Handbook of Discourse Analysis*. London: Blackwell Publishing Ltd. S. 352–371.
- van Dijk, Teun (red.) 2007. Editor's introduction. *Discourse Studies*. London: Sage.
- van Dijk, Teun 2013. *CDA is NOT a method of critical discourse analysis*. <<http://www.edisportal.org/debate/115-cda-not-method-critical-discourse-analysis>>. [Tillgänglig 29 december 2017.]
- van Dijk, Teun 2016. Critical discourse studies. A sociocognitive approach. I: Ruth Wodak & Michael Meyer (red.), *Methods of Critical Discourse Studies*. 3 uppl. Los Angeles, London, New Dehli, Singapore & Washington DC: SAGE. S. 62–85.
- Warnke, Ingo H. & Jürgen Spitzmüller 2008. Methoden und Methodologie der Diskurslinguistik. Grundlagen und Verfahren einer Sprachwissenschaft jenseits textueller Grenzen. I: Ingo H. Warnke & Jürgen Spitzmüller (red.), *Methoden der Diskurslinguistik. Sprachwissenschaftliche Zugänge zur transtextuellen Ebene*. Berlin: De Gruyter. S. 3–54.
- Westberg, Gustav 2016. *Legitimerade föräldraskap 1870–2010. En diskurs-historisk undersökning*. Diss. Stockholm: Stockholms universitet.
- Westberg, Gustav 2017. Det legitima moderskapets genealogi. En transtextuell diskurshistorisk analys. *Sakprosa* 9(1). S. 1–60.
- Winther Jørgensen, Marianne & Louise Phillips 2000. *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Wodak, Ruth 2001. What CDA is about. A summary of its history, important concepts and its developments. I: Ruth Wodak & Michael Meyer (red.), *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: Sage Publications. S. 1–14.
- Wodak, Ruth 2007. Pragmatics and Critical Discourse Analysis. *Pragmatics and Cognition* 15(1). S. 203–225.
- Wodak, Ruth 2008. Controversial issues in Feminist Critical Discourse Analysis. I: Kate Harrington, Lia Litosseliti, Helen Sauntson & Jane Sunderland (red.), *Gender and language research methodologies*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. S. 193–210.
- Wodak, Ruth 2011. Critical Linguistics and Critical Discourse Analysis. I: Jan Zienkowski, Jan-Ola Östman & Jef Verschueren (red.), *Discursive Pragmatics*. S. 50–70.
- Wodak, Ruth 2015. *The politics of fear. What right-wing populist discourses mean*. Los Angeles: Sage.

- Wodak, Ruth, Rudolf de Cillia, Martin Reisigl & Karin Liebhart 1999. *The discursive construction of national identity*. Edinburgh: Edinburgh University Press
- Wodak, Ruth & Michael Meyer 2016. Critical discourse studies. History, agenda, theory and methodology. I: Ruth Wodak & Michael Meyer (red.), *Methods of Critical Discourse Studies*. 3 uppl. Los Angeles, London, New Dehli, Singapore & Washington DC: SAGE. S. 1–22.
- Wojahn, Daniel 2015. *Språkaktivism. Diskussioner om feministiska språkförändringar i Sverige från 1960-talet till 2015*. Diss. Uppsala: Uppsala universitet.